

УДК 37.07:001.8

АНАЛІЗ ТЕМАТИКИ НАУКОВОЇ ПРОДУКЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ ВЧЕНИХ З МЕТОДОЛОГІЇ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМ УПРАВЛІННЯ ОСВІТОЮ

Сич Тетяна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри публічної служби та управління навчальними й соціальними закладами, Державний заклад «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка».

ORCID: 0000-0003-0230-3374

E-mail: tatynasych@gmail.com

У статті проаналізовано тематику наукової продукції українських учених з питань методології досліджень проблем управління освітою у період з другої половини XX ст. – початку XXI ст. Вибірка формувалася з урахуванням особливостей розвитку методологічного знання та теорії управління освітою в українській науці. За визначеними періодами розглянуто зміни у тематиці наукової продукції, окреслено перебіг та специфіку розвитку методології досліджень проблем управління освітою у вітчизняній педагогічній науці.

Ключові слова: управління освітою, розвиток методології, методологія дослідження, методологія дослідження проблем управління освітою, наукова тематика, проблематика досліджень, наукова продукція, розвиток теоретичного знання.

ANALYSIS OF THE THEMATICS OF UKRAINIAN SCIENTISTS' WORKS IN THE FIELD OF METHODOLOGY OF EDUCATION MANAGEMENT PROBLEMS RESEARCH

Sych Tetiana, PhD in Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Public Service and Management of Educational and Social Institutions, Luhansk Taras Shevchenko National University.

ORCID: 0000-0003-0230-3374

E-mail: tatynasych@gmail.com

The article analyzes the topic of scientific production of Ukrainian scientists, which discusses the methodology of research on the problems of education management in the period from the second half of the twentieth century to the beginning of the twenty-first century. The sample of analyzed scientific literature incorporated the peculiarities of the development of methodological knowledge and theory of methodology for the study of educational management problems in Ukrainian science. Scientific and methodological literature, monographs, theses and articles on the methodology of pedagogical research, which is the basis of the methodology of educational management research, are included in the review in addition to scientific products devoted directly to the methodology of educational management research. Some studies on the methodology of cognition and research methodology of other sciences, which include the subject of education management, were also analyzed. The direction of the topic, the dynamics of its change and distribution are considered, the comparison with the subject of scientific production on the methodology of research of other humanities, the methodology of pedagogical research, etc. are observed according to the periods defined by the author.

The conclusions are based on the obtained results in general features of the development of

methodological knowledge in accordance with the logic of science development. It has been found out that the concept of "methodology" has appeared in the titles of publications since the 1980-s, which testifies to the separation of methodology from the philosophy and logic of science and its recognition by scientists as an independent scientific field. The revealed changes in the directions of the topic illustrate that the formation of theoretical knowledge is preceded by the accumulation of empirical knowledge. The development of methodology of the research of education management problems, its formation features are outlined. The thematic of periods and types of science products are systematized. Particular attention is drawn to finding out which components of methodological knowledge manifest the peculiarities of methodology up to the specific science field. The specifics of methodology of education management problems research are identified for the tasks and the subject of the research in the field of education management.

Keywords: *education management, development of methodology, methodology of research, methodology of research of education management problems, scientific topics, research issue, scientific products, development of theoretical knowledge.*

Сучасний науковий простір характеризується надзвичайно швидким накопиченням нових знань, появою нових галузей науки. Дослідники мають справу винятково зі складними пізнавальними конструкціями, науковими проблемами, які виходять за межі конкретних досліджень, що вимагає пошуку нових підходів, принципів, методів науково-дослідної роботи. Це знаходить прояв у тенденціях сучасної науки щодо інтеграції знань, комплексному аналізі явищ об'єктивної реальності, посиленні зв'язків між різними науковими галузями. За таких умов розвитку науки значення методології значно підвищується. Поява складних об'єктів дослідження, особливо при формуванні нової наукової галузі, до якої належить управління освітою, може призвести до виникнення таких задач дослідження, які вже неможливо вирішити старими методами.

Управління як теорія зародилося на початку ХХ століття, проте теорія управління освітніми системами як галузь науки сформувалася значно пізніше. Теорія управління освітою розвивалася орієнтовно на різні соціальні, педагогічні, психологічні теорії. В Україні довгі роки наукові дослідження проблем управління освітою здійснювалися на засадах методології науково-педагогічних досліджень. На початку ХХІ ст. наказом ВАК України від 23 червня 2005 року N 377 було виокремлено у «Переліку спеціальностей, за якими проводяться захист дисертацій на здобуття наукових ступенів кандидата наук і доктора наук, присудження наукових ступенів і присвоєння вчених звань» спеціальність 13.00.06 – «Теорія та методика управління освітою» [6]. Цей факт на нормативному рівні підтвердив наявність нового наукового напрямку, у межах якого досліджується методологічне, теоретичне та прикладне забезпечення функціонування і розвитку всіх рівнів управління освітньою галуззю.

Проблематика цих досліджень виходить за межі педагогіки й потребує пошуку нових засобів та методів вирішення задач досліджень. Дослідникам необхідно обирати серед уже відомих засобів та методів, напрацьованих у педагогічній галузі, адаптувати їх до предмета свого дослідження чи у здійсненні пошуку; запозичувати методи з інших наук чи виробляти нові засоби наукового дослідження. Цей процес сприяє формуванню методологічного знання щодо здійснення досліджень у межах конкретної наукової спеціальності. Розвиток теоретичного знання значною мірою залежить від того, як формується проблематика наукової продукції, що її висвітлює. Так, для кожного етапу розвитку методології досліджень проблем управління освітою характерна концентрація уваги науковців на певних аспектах методології. Аналіз

тематики, яка окреслюється у наукових статтях, монографіях, навчально-методичній літературі, статистичній та довідковій літературі, дисертаціях дозволяє з'ясувати, наскільки охоплено предметне поле з питань методології досліджень управління освітою в межах діючої парадигми, визначити її спрямованість, зазначити наявність розширення проблематики й появу тематики, яка веде до виникнення нової парадигми, скласти уявлення про особливості її розвитку.

Аналіз тематики наукової продукції вже використовувався науковцями для характеристики розвитку теорії управління освітою відповідно до предмета їхнього дослідження. Аналіз семантичного спектра назв публікацій та дисертацій з управління загальноосвітньою школою здійснено у дисертаційних дослідженнях О. Адаменко [1], А. Димитрієва [4], І. Ситар [7]. У дисертації Н. Васиньової [3] аналізується тематика публікацій та дисертацій із проблем управління ЗВО. Незважаючи на наявність великої кількості праць з методології педагогічних досліджень, вивченню процесу її розвитку не приділяється значна увага. Серед ґрунтовних праць останніх років можна виділити монографію В. Бондара (2017 р.), присвячену становленню і розвитку методології наукового пізнання в педагогіці [2]. Автором підіймаються питання співвідношення філософії та методології наукового пізнання, істинності наукових результатів; розкривається системність і структуризація теорії та методології наукового пізнання; розглядається категорія ефективності та специфіка її вимірювання у педагогіці, особливості використання інформації у педагогіці, інтуїтивне мислення та психологічні особливості сприйняття людиною реальності; підіймається проблема методологічної культури дослідників у галузі педагогіки. Розвиток методології досліджень проблем управління освітою в Україні не став предметом спеціальних досліджень, тематика наукової продукції з питань методології досліджень проблем управління освітою не вивчалася.

Мета статті – надати характеристику розвитку методології досліджень проблем управління освітою на основі здійсненої систематизації за визначеними періодами та аналізу тематики наукової продукції з питань методології наукових досліджень, до предметного кола яких входить управління освітою.

Під час дослідження проаналізовано тематику назв наукової продукції з питань методології наукових досліджень, до предметного кола яких входить управління освітою за визначеними періодами, де 1 період – 1950-ті рр.; 2 період – 1960 рр.; 3 період – 1970-ті рр.; 4 період – 1980-ті рр.; 5 період – 1990-ті рр.; 6 період – 2000–2007 рр.; 7 період – 2008–2018 рр.

Загалом проаналізовано назви понад 800 найменувань наукової продукції з питань методології дослідження. З них методологію педагогічних досліджень розкрито більш ніж у 220 роботах; приблизно у 70 роботах висвітлюються питання методології досліджень проблем управління освітою. Здійснений аналіз тематики наукової продукції з методології наукових досліджень дає змогу зробити певні висновки. До 1970-х років відбувається уточнення категоріального апарату, форм, законів, методів методології пізнання у межах філософії та логіки науки. Починаючи з 1960-х років у межах методології педагогічної науки розглядається проблематика, особливості організації, досвід проведення дидактичного дослідження, експериментальне вивчення навчального процесу та методи вивчення передового педагогічного досвіду, методики дослідження у галузі наукової організації праці.

Поняття «методологія» з'являється у назвах публікацій починаючи з 1980-х років, що свідчить про відокремлення її від філософії та логіки науки та усвідомлення науковцями як самостійної наукової галузі. Проте у межах філософської галузі проблематика методології пізнання, методологічних підходів, логіки наукового дослідження, формування методологічних засад розробляється протягом усього дослідного періоду. Методологічні аспекти дослідження передового педагогічного досвіду займають центральне місце у тематиці наукової продукції 1980-х років, присвяченій проблемам методології педагогічних досліджень. Можна простежити кореляцію із тематикою публікацій та досліджень проблем управління освітою цього періоду, спрямованих на опис провідного управлінського досвіду.

Форвардом з публікацій щодо методології досліджень проблем управління освітою виступає М. Черпинський. Йому належить перша стаття 1966 р. [9], у якій розглядаються методики дослідження у галузі наукової організації праці. Окрім того, у розділі своєї дисертації 1989 р. [10] він систематизує та визначає специфіку методів дослідження організаційно-управлінських проблем шкільної справи. Узагальнення результатів аналізу тематики наукової продукції, у якій розглядаються питання методології досліджень проблем управління освітою наведено у таблиці 1.

Таблиця 1

**Тематика наукової продукції з питань методології досліджень
проблем управління освітою**

№	Напрямок проблематики	1950–1960 рр.			1970–1980 рр.			1990 рр.			2000–2007 рр.			2008–2018 рр.			
		статті	книги	дисерт.	статті	книги	дисерт.	статті	книги	дисерт.	статті	книги	дисерт.	статті	книги	дисерт.	
1	Методи досліджень	Комплекс методів	-	-	-	-	-	1	-	1	-			-			
		Експеримент										2		3			
		Обробки й аналізу результатів										1		1			
		Моніторинг										1		1		1	
		Аналіз										3		10			
		Компаративний аналіз												1	1		
		Моделювання										1		10			
		Метод ранжування												1			
Прогнозного графа										1							
2	Методики/критерії оцінки										6		2	8			
3	Методологічні / наукові підходи	Комплекс підходів							1					3	3		
		Кваліметричний підхід											1	1			
		Синергетичний підхід													1		
		Полікритеріальний підхід													1		
		Системний підхід												1	1		
4	Навчально-методична література з методології														5		
5	Визначення сутності й структури понять										1			2			
6	Складники наукових досліджень										1			1			

7	Використання інформаційних технологій у дослідженнях									1					
8	Рівні методологічного пізнання управлінської діяльності									1					
9	Специфіка методології дослідження проблем управління освітою												1		
10	Розвиток методології дослідження проблем управління освітою											4			
11	Спрямованість тематики досліджень у галузі управління освітою									1		2			
12	Методологічні складники управління											2			
13	Методологічні засади / методики / програми досліджень	1									2	9	1	2	

Починаючи з 1990-х років у публікаціях активно розглядаються питання особливості методології та організації досліджень на рівні конкретних наук (педагогічних, соціальних, економічних, філологічних, психологічних, правових та ін.). У перших дисертаціях із питань методології досліджень у педагогіці висвітлюється застосування діагностичних експертних систем та проблема готовності вчителя до дослідницької педагогічної діяльності. У цей період з'являється науково-методична література з методології педагогічних досліджень, значно поширюється проблематика публікацій питаннями періодизації розвитку системи освіти, здійснення вимірювань у дослідженнях, визначення структури історико-педагогічного знання, суб'єкту, об'єкту й предмету дослідження, методологічних характеристик та критеріїв оцінки педагогічних досліджень. Засади методології дослідження проблем управління освітою розробляються у цей період у межах дисертаційних досліджень і не знаходять висвітлення у публікаціях. Винятком є методичний посібник із теоретичних засад управління В. Пikel'ної [5], у якому декілька параграфів присвячено розгляду наукового апарату теорії управління освітою та наукових підходів і методів дослідження у цій новій галузі.

Дійсна диференціація педагогічного знання та започаткування процесу формування методології дослідження управління освітою відбувалося впродовж 2000–2007 рр., про що свідчить поширення відповідної наукової продукції (табл. 1). Також цьому процесу сприяє виокремлення у 2005 р. спеціальності 13.00.06 «Теорія та методика управління освітою» [6]. У статтях цього періоду в центрі уваги знаходиться проблема оцінки науково-дослідних установ, діяльності та компетентності керівників та викладачів. Проблема оцінки діяльності закладів освіти підіймається й у дисертаціях з педагогічних спеціальностей, у яких розглядаються можливості та особливості застосування з цією метою кваліметричного підходу, системного аналізу та компаративного аналізу. У статтях продовжується розгляд окремих методів дослідження, здебільшого метод аналізу (аналіз управлінських підходів, організаційної структури управління, діяльності освітньої системи). Також розглядаються методи програмного графу та моделювання. У книжкових виданнях розглядається метод експерименту, методи обробки і аналізу його результатів, досвід проведення моніторингу якості освіти, наводяться програми конкретних досліджень.

Новими напрямками тематики, які підіймаються у статтях, є визначення рівнів методологічного пізнання управлінської діяльності та використання інформаційних

технологій у дослідженнях. Необхідно наголосити, що окреслена тематика у публікаціях та виданнях цього періоду розглядається переважно як досвід й опис методологічних засад конкретних досліджень у галузі управління освітою, що свідчить про накопичення емпіричного матеріалу у цей період. Теоретичні роботи щодо специфіки методології дослідження проблем управління освітою у цей період відсутні. Проте з'являється багато публікацій з методології педагогічних досліджень щодо упорядкування понятійного апарату, співвідношення філософії та педагогіки, усвідомлення ролі методології, методів педагогічних досліджень, визначення основ історико-педагогічного аналізу, постановки проблеми дослідження, формування наукової новизни у дисертаціях, використання вибіркового методу, кваліметричного та системного підходів. Значно зростає кількість науково-методичних праць з організації, координації, технології проведення педагогічних досліджень, продовжується висвітлення методологічних засад та досвіду проведення педагогічних досліджень. Зазначена тематика з методології педагогічних досліджень свідчить про формування теоретичного знання методології педагогічних досліджень, яке використовується й дослідниками проблем управління освітою.

У 2008–2018 рр. збільшується кількість публікацій з методології педагогічного дослідження, але зберігається проблематика попередніх років, а саме: розкриття методів вивчення провідного педагогічного досвіду, експерименту, моделювання; дослідження понятійного апарату педагогіки, готовності науковців до проведення досліджень; викладення досвіду щодо організації, координації досліджень та окреслення у науково-методичній літературі методологічних засад педагогічних досліджень (більше 30 праць). Більш ґрунтовно розробляються наукові підходи, окрема увага приділяється розгляду застосування у дослідженнях системного та синергетичного підходів. Також численні публікації присвячено здійсненню вимірювань у педагогічних дослідженнях, використанню точних методик, методів математичної статистики та ІКТ.

Серед нових напрямків у тематиці можна виділити методіку формування джерельної бази та технології проведення інноваційних та гендерних досліджень. Здебільшого окреслена тематика розглядається й у публікаціях інших наукових галузей, про що свідчить їхній фрагментальний аналіз, а також у наукових працях з методології досліджень проблем управління, що демонструє єдиний алгоритм розвитку методологічного знання. У цей період з'являються перші навчально-методичні праці з методології досліджень проблем управління освітою, що вказує на усвідомлення науковцями специфічності методологічного знання відповідно до предмету галузі. Це питання підіймається й у розділі колективної монографії, електронний варіант якої вийшов у 2018 р. [8]. Поширюється висвітлення методів досліджень проблем управління у статтях, більшість з яких присвячена методам моделювання та аналізу. У 10 статтях з моделювання розглядаються як загальні засади методу, так і використання його щодо вирішення конкретних наукових та управлінських завдань: моделювання наукової діяльності ЗВО, процесу професійного зростання керівників ЗНЗ, управління інноваційно-педагогічною діяльністю, наукового тезаурусу вітчизняної теорії управління освітою, вимірювання результативності управління якістю освіти. У 10 статтях висвітлюється застосування методу аналізу, а саме: особливості компаративного аналізу, аналізу методології дослідження, результатів експерименту,

досвід та особливості здійснення аналізу при дослідженні стану управління, зовнішнього середовища закладу освіти як умов управління, показників якості освіти, стратегій розвитку закладу освіти, систем оцінювання професійної компетентності. Також розглядаються методи вимірювання та обробки результатів, експеримент, моніторинг. Значна частина публікацій присвячена викладенню програм, методологічних засад конкретних досліджень, які захищаються у цей період уже переважно під шифром спеціальності 13.00.06, що свідчить про накопичення емпіричного матеріалу. Це й методологічні засади наукової організації праці, проведення моніторингу, дослідження маркетингового управління, парадигм управління, педагогічних систем, розвитку освіти, методології дослідження управління освітою, теорії управління освітою та таких її аспектів, як розвиток наукового тезаурусу і методів управління. Значна увага приділяється проблемі оцінювання й вироблення критеріїв оцінювання. Висвітлюються методики та досвід оцінювання якості професійної діяльності й компетентності викладачів, якості стратегії розвитку університету, якості освітніх послуг, ефективності управління якістю. Підвищується увага до розгляду наукових підходів, які використовуються як методологічні засади досліджень проблем управління освітою. Науковцями окреслюються як комплекс наукових підходів, так і розкриваються особливості застосування кваліметричного, полікритеріального, синергетичного, системного підходів.

Методологічне знання сформувалося на рівні філософії та логіки науки, у межах яких розробляються загальнонаукові підходи, закони, закономірності та принципи, методи методології пізнання. Відповідно до диференціації наукових галузей поступово відбулося виділення методологічного знання в окрему науку та усвідомлення наявності особливостей у здійсненні методології досліджень відповідно до проблемного кола та дослідних задач кожної наукової галузі та спеціальності. Методологія проблем управління освітою формувалася на основі методології педагогічних досліджень, яка довгі часи була основою для здійснення наукових досліджень, про що свідчить і спадкоємність у тематиці публікацій.

Аналіз тематики наукової продукції показав, що формуванню теоретичного знання передують накопичення емпіричного матеріалу, яке відбувалося до останнього дослідного періоду. Тільки починаючи з 2008–2018 рр. можна говорити про усвідомлення науковцями необхідності виявлення специфіки та узагальнення емпіричних і теоретичних знань щодо методології дослідження проблем управління, що здійснюється на рівні висвітлення особливостей реалізації у дослідженнях наукових підходів, методів та методик. Така логіка розвитку методологічного знання характерна для інших наукових галузей. Проте специфічність розвитку методології досліджень проблем управління знаходить прояв у виділенні пріоритетних методів та методик відповідно до проблемного кола спеціальності та задач досліджень, центральне місце серед яких займають методи аналізу та моделювання, а також методики та технології оцінювання.

Перспективи подальших розвідок убачаємо в необхідності з'ясування наукових підходів, методів та методик, що використовуються у практиці досліджень проблем управління освітою; особливостей, які набуває їхня реалізація відповідно до специфіки предмету спеціальності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адаменко О. В. Розвиток педагогічної науки в Україні в другій половині ХХ ст. (1950–2000 рр.): автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.01. Луганськ, 2006. 44 с.
2. Бондар В. І. Проблеми становлення і розвитку методології наукового пізнання в педагогіці: монографія. Київ: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2017. 160 с.
3. Васиньова Н. С. Розвиток теорії управління вищими навчальними закладами в Україні (остання чверть ХХ – початок ХХІ століття): автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.06. Старобільськ, 2019. 23 с.
4. Димитрієв А. С. Розвиток теорії внутрішкільного управління в Україні в другій половині ХХ століття: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. Луганськ, 2004. 20 с.
5. Пикельная В. С. Теоретические основы управления: школоведческий аспект: метод. пособие. Москва: Высш. шк., 1990. 175 с.
6. Про затвердження переліку паспортів у галузі педагогічних наук: Постанова президії ВАК України від 14.09.2006 р. № 6-06/8. URL: <http://consultant.parus.ua/?doc=032OSBFC10&abz=4WXEP> (дата звернення 10.12.2019).
7. Ситар І. В. Розвиток теорії та технологій наукового управління загальноосвітніми навчальними закладами в Україні (1991–2016 роки): дис. ... канд. пед. наук: 13.00.06. Київ, 2018. 223 с.
8. Сич Т. В. Специфіка методології досліджень проблем управління освітою. *Актуальні проблеми освітнього, публічного та соціального менеджменту*: монографія / Є. М. Хриков, О. І. Кравченко, Т. В. Сич, О. М. Птахіна, О. А. Саєнко, А. Г. Розсказов, Є. В. Іванов, І. С. Паславська, Н. В. Циган. Харків: ХОГОКЗ, 2019. С. 149–173.
9. Черпінський М. В. До методики досліджень в галузі НОП. *Радянська школа*. 1966. № 11. С. 44–52.
10. Черпинский Н. В. Организационно-управленческий аспект педагогической действительности как предмет школоведения: дис. ... д-ра пед. наук в форме науч. доклада: 13.00.01. Київ, 1989. 48 с.

REFERENCES

1. Adamenko, O. V. (2006). Rozvytok pedahohichnoi nauky v Ukraini v druhii polovyni XX st. (1950–2000 rr.). *Extended abstract of doctor's thesis*. Luhansk [in Ukrainian].
2. Bondar, V. I. (2017). Problemy stanovlennia i rozvytku metodolohii naukovoho piznannia v pedahohitsi. Kyiv: NPU im. M. P. Drahomanova Publ [in Ukrainian].
3. Vasinova, N. S. (2019). Rozvytok teorii upravlinnia vshchymy navchalnymy zakladamy v Ukraini (ostannia chvert XX – pochatok XXI stolittia). *Extended abstract of candidate's thesis*. Starobilsk [in Ukrainian].
4. Dymytriiiev, A. S. (2004). Rozvytok teorii vnutrishkilnoho upravlinnia v Ukraini v druhii polovyni XX stolittia. *Extended abstract of candidate's thesis*. Luhansk [in Ukrainian].
5. Pikel'naya, V. S. (1990). Teoreticheskiye osnovy upravleniya: shkolovedcheskiy aspekt. Moscow: Vyssh. Shk. [in Russian].
6. Pro zatverdzhennia pereliku pasportiv u haluzi pedahohichnykh nauk Resolution of the Presidium of the HAC of Ukraine on 14.09.2006 r. № 6-06/8. (2006). URL: <http://consultant.parus.ua/?doc=032OSBFC10&abz=4WXEP> [in Ukrainian].
7. Sytar, I. V. (2018). Rozvytok teorii ta tekhnolohii naukovoho upravlinnia zahalnoosvitnimy navchalnymy zakladamy v Ukraini (1991–2016 roky). *Candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
8. Sych, T. V. (2019). Spetsyfika metodolohii doslidzhen problem upravlinnia osvitoiu. *Aktualni problemy osvitiho, publicnoho ta sotsialnoho menedzhmentu*. Ye. M. Khrykov, O. I. Kravchenko, T. V. Sych et al. Kharkiv: KhOHOKZ, 149–173 [in Ukrainian].
9. Cherpinskiy, M. V. (1966). Do metodyky doslidzhen v haluzi NOP. *Radianska shkola*, 11, 44–52 [in Ukrainian].
10. Cherpinskiy, N. V. (1989). Organizatsionno-upravlencheskiy aspekt pedagogicheskoy deystvitelnosti kak predmet shkolovedeniya. *Doctor's thesis*. Kiev [in Russian].